07 2002

Umjetnost i politika u Moskvi

Oleg Kireev

Prijevod: Boris Buden

Moskovski kontekst, koji je najprije, ranih devedesetih, bio ekstremno politiziran, da bi potom, poslije izbora Putina 2000. bio postepeno depolitiziran, svjedocio je radjanju brojnih umjetnickih i aktivistickih intervencija u svijetu sluzbene politike. Politicka scena koja je izvorno kreirana naporima umjetnicke javnosti, sastavljena je danas od novinara, politickih savjetnika, ljudi iz reklamne branse i s televizije koji su, da stvar bude paradoksnija, svojevremeno pripadali onoj istoj moskovskoj inteligenciji koja je stupila na javnu scenu u vrijeme pjerestrojke. Jesu li se oni jednostavno izdali preforsirali u sluzenju novoj vlasti i stvaranju njezina imagea? Je li istina da je sve sto na koncu ostaje tek borba za moc izmedju konformistickih sretnika i nove alternative, underground boeme?

Devedesetih smo priznali uspostavljanje dvaju suprotstavljenih tabora: jedne kriticko mislece, ironicne, postmodernisticke medijske elite i deziluzioniranih, anarhistickih, underground artista-aktivista koji su izazvali tu elitu. Citavog desetljeca to je suprotstavljanje bilo prilicno intenzivno. Posebice zato sto su clanovi prvog tabora jos uvijek pripadali mocnoj inteligenciji i sto su mogli otvoreno djelovati u javnoj sferi i utjecati na donosenje politickih odluka.

Svi mediji u tom su razdoblju bili liberalni i otvoreni. Javnost i politicari nisu bili otudjeni jedni od drugih; naprotiv, u Jeljcinovo doba bili su u prilicno bliskoj vezi. Televizija je djelovala kao neinteresni distributer infomacija, umjesto da oblikuje misljenje ljudi. Ruski internet upravo se zapocinjao razvijati. Pocnimo s usporedbom:

- marta 1991., grupa od 13 mladih akcionistickih umjetnika nazvana "E.T.I." izvela je prvu radikalnu umjetnicku akciju ispisujuci na Crvenom trgu svojim vlastitim tijelima jednu obskurnu rijec;

- augusta 1991., dogodio se takozvani "komunisticki puc" u kojem su umjetnici i buduci politicki image-makeri na barikadama branili "slobodu i demokraciju". (Postoji cak i profesionalni mit da je zastava podignuta na moskovskoj Bijeloj kuci donijeta iz centra za Suvremenu umjetnost);

- 1993., pojavilo se mnogo novih galerija, trziste umjetninama pocinje funkcionirati, umjetnici se ukljucuju u PR-kampanje;

- oktobra 1993., zbiva se drugi coup-d'etat. Intervencijom vladinih tenkova parlament je "demokratski" zatvoren;

- 1996., Boris Jeljcin pobjedjuje u ekstremno propagandistickoj izbornoj kampanji; u vezi s tim izborima, otpocinje prvi cecenski rat;

- iste godine Aleksandar Brener izvodi svoje provokativne akcije posvecene Jeljcinu, ratu u Ceceniji i pravoslavnoj crkvi;

- maja 1998., clanovi kruga okupljenog oko casopisa "Radek" (posvecenog kulturi, politici i teoriji), zajedno s mladim,

lijevim politickim aktivistima, podigli su "umjetnicku" barikadu (koja se sastojala od umjetnickih djela) u glavnoj ulici u Moskvi, slaveci tridesetgodisnjicu pariskog "crvenog maja";

- tijekom jeseni 1999., odvija se kampanja za parlamentarne izbore u kojoj se upotrebljavaju ekstremno brutalne metode politicke propagande, informacijskih ratova i medijskih spekulacija;

- u decembru, razlicite grupe anarhista, umjetnika i protestnih aktivista inspiriraju i ukljucuju se u protukampanju nazvanu "Protiv svih stranaka" koja podize svoj kolektivni glas protiv novih propagandistickih medija i politicke klase kao takve;

- u proljece 2000., Putin postaje predsjednik i otvorena era Jeljcina dolazi svome kraju. Otada se javna sfera suzila i opozicijski pogledi sve rjedje dolaze do glasa. Umjetnicka opozicija otisla je u podzemlje. Alternativni pogledi mogu biti javno prezentirani samo u blagoj, neizravnoj formi; to je razlog zasto je glas socijalne opozicije pripitomljen, umiren, zasto mu je dozvoljeno izraziti se samo neizravno, "kulturalno".

***

Kako moze kriticka umjetnost prezivjeti kada vise nema umjetnickih institucija, drzavnog dotiranja kritickih umjetnika, kada nema pomoci zapadnih fondacija pa cak vise nema ni vise manje autonmomnih zona za umjetnicke poslove? Zvuci paradoksalno, ali u Rusiji moze. Devedesetih ona je prezivljavala na dobrovoljnoj bazi, zahvaljujuci otvorenoj drustvenoj atmosferi. Buduci je rusko drustvo bilo mobilno i fluidno, aktivna osoba mogla je lako naci mnogo rupa odnosno nisa u kulturnom prostoru. Na taj nacin se politicki PR pojavilo kao oblik specijalizacije: raniji neformalni i kasniji sovjetski disidenti stvorili

su savjetnicke biroe p uvjerili politicare da njihov rad zasluzuje da bude placen. Primjenjujuci tezu Ulfa Wuggeniga, iz ovdje objavljenog clanka, moze se reci da je to bila ruska varijanta pojave takozvanih "Wirtschafts-Kuenstlera" ("privrednih umjentika"), znak dediferencijacije izmedju kulture i politike.

Politicki angazirana aktivnost ne treba biti eksplicitno politicka niti mora biti nuzno predstavljena kao umjetnicko djelo. Na javnu sferu, u vrijeme kada je ona uistinu postojala u Rusiji, moglo se utjecati s mnogo razlicitih sredstava, od skandalozne akcije do izazovnih politickih stavova, od protesta ili demonstracije do teroristickog akta. Sada medjutim takva sfera uopce vise ne postoji. U 2000., novinari su, cak i kada im politicari nisu prijetili, odustali od svih svojih "sloboda", nadajuci se da ce ih politicari zbog toga prihvatiti. Medijska je inteligencija otvoreno je demonstrirala svoje odustajanje od liberalnih vrijednosti i profesionalne etike za koje se nekada borila.

***

U usporedbi sa solidno situiranom, cinicnom i elitistickom medijskom inteligencijom, underground-umjetnost duboko se ukopala. Od 1996., svjedocimo snaznoj evoluciji stilova i metoda, jasnim i fokusiranim internim debatama izmedju radikalnih grupa; stasalo je nekoliko generacija kritickih aktivista koji korak po korak unapredjuju svoju politicku ucinkovitost. Pocnimo s prvim pionirima.

Aleksandar Brener danas zivi u Evropi i ponavlja kliseizirane istine ljevicarske ideologije, optuzujuci svakog drugog za korupciju, integraciju i slicno. On nije bio takav kada je prvi puta dosao u Moskvu nakon izraelske emigracije sredinom devedesetih.

Brenerove akcije bile su istodobno ispovjedne, ofenzivne i mazohisticke. Izvodeci osamljeni akt protesta on bi prikazivao sebe kao heroja-mucenika. Mogu posvjedociti cinjenicu da nije bilo susreta ili diskusije u moskovskim umjetnickim krugovima izmedju 1995. i 1998., a da se nije spomenulo Brenerovo ime. Njegov rad, situacionisticki i akcionisticki po zanru, omogucuje nam da preformuliramo definiciju toga zanra: situacija je nesto sto se sastoji iz dva dijela - prvo, to je akcija samog umjetnika i drugo, to je reakcija drustva na tu akciju.

Anatolij Osmolovski nije bio takva herojska pojava kao Brener, ali za njegov rad mozemo reci da je bio daleko ucinkovitiji. Dok je Brener uglavnom ostao unutar umjetnickog konteksta i referirao se na umjetnost, odnosno na teorijske teme, Osmolovski je inspirirao pokret s onu stranu ideologije usredotocenosti na umjetnost. Zanimljivo je da je najuspjesnija od njegovih akcija, "Barikada", postala prvim mjestom susreta izmedju umjetnicko-teorijskih aktivista, obozavatelja Foucaulta i Deleuzea s jedne strane i onih koji nikada nisu culi za ta imena - marginaliziranih politickih aktivista s druge.

Kampanja "Protiv svih partija" bila je prva instanca na kojoj se protestne grupacije vise nisu mogle zadovoljiti samo umjetnickim rezultatima. Inzistirali su na tome da umjetnost treba djelovati politicki. Cilj kampanje je bio da subvertira sluzbenu politiku glasovanjem "protiv svih" - takva opcija naime postoji na glasackim listicima u Rusiji. Ako "protiv svih" dobije vise glasova nego bilo koji drugi kandidat, izbori se ponistavaju i ni jedan od prethodnih kandidata ne moze se pojaviti na sljedecim izborima. Vrijeme otvorenih dijaloga i slobodnih medija dolazilo je medjutim svome kraju. Izbori za Dumu 1999., kulminacija su citave dekade demokratskog deziluzioniranja. Aktivisti kampanje "Protiv svih" zasluzuju da zauzmu svoje mjesto u povijesti kao jos herojskiji nego

sto je bio cak i sam Brener, jer su se definitivno borili bez ikakve sanse na pobjedu. Dobrovoljacka idealisticka grupa nasla se sama pred drzavnom masinerijom info-rata i sva su medijska oruzja mobilizirana protiv njih. Bilo je uzbudljivo. Jedna njihova grupacija uspjela je zauzeti poziciju na vrhu Lenjinova mauzoleja i razviti zastavu "Protiv svih", dok se druga probila do zgrade Drzavne Dume i bacila na nju boce crvene boje - simbolicki je obiljezavajuci krvlju - u znak protesta protiv izbora i rata u Ceceniji.

S izborom Putina sve se je promijenilo. Lijeva kontrakultura izgubila je svoj glavni objekt napada - drzavu koja je do tada bila slaba i nesigurna i koja se u medjuvremenu stabilizirala, postala vidljiva i sveprisutna. Ljevicarska je kultura morala odustati od svoje izravne subverzivnosti; razdoblje osamljenih heroja-mucenika je proslo. Doslo je vrijeme za kolektivniju, subkulturalniju, razlicitiju, rhizomaticku aktivnost, aktivnost koja je ujedno i realisticnija - u usporedbi s utopijskim, idealistickim protestima proslog desetljeca. Gledajuci unatrag, to desetljece izgleda doista utopijsko i u velikoj mjeri nerealisticno. Ono sto je medjutim bitno, je to da smo iskusili nesto odista utopijsko. Ziveci pod novim okolnostima ne bismo smjeli zaboraviti tu viziju.

Znacajno je da se nova matrica otpora pojavila neposredno nakon novih predsjednickih izbora. Ta nova inicijativa nazvana je "SVOI 2000", sto otprilike znaci nesto kao "NASA 2000.", ili "VLASTITA 2000." Njezina prva manifestacija odigrala se 1. maja 2000. - na praznik kada mase ljudi izlaze na ulice da bi proslavili Dan proljeca i rada. Tradicionalno, 1. maj su privatizirali komunisti, sluzbena opozicija koja nista ne zeli promijeniti, nego samo imitira revolucionarni image. Aktivisti inicijative "SVOI 2000" nastojali su ponovo ozivjeti taj smisao. Obrazovali su kolonu na repu komunisticke demonstacije. Za razliku od ozbiljnih crvenih penzionera, mladi ljudi nosili su narancaste zastave, bili su odjeveni

kao klaunovi, naoruzani trubama i zvizdaljkama, plesali su i izvikivali apsurdne slogane u slangu.

Govoreci Brechtovim pojmovima oni su izveli *otudjenje* (Verfremdung) komunisticke procesije. Paradoksalno, ruski izraz za otudjenje poklapa se s marksistickim pojmom alijenacije. U tom smislu njihovo otudjenje je istodobno predstavljalo dezalijenaciju moskovskih ulica koje su zaposjeli i preuzeli novoruska kapitalisticka otudjena reklama, sluzbena arhitektura itd. Intervenirajuci u prostoru i okupirajuci ga, barem na sat vremena, sudionici kolone ponovo su preuzimali ulice odnosno vracali im izgubljenu familijarnost. To je ono sto je i dalo ime pokretu. Na lecima organizatora pisalo je: "*Godine 3000. … citav ce svijet biti nas*".

Zakljucimo s nekoliko opaski o ruskoj ljevicarskoj politici u usporedbi s paralelnim, susjednim ljevicarskim pokretom Bjelorusije. Autoritarni rezim Lukasenka otezao je polozaj takve politike, premda ju je jedan dotada nevidjeni protulukasenkovski izvor financijske pomoci podrzao i prosvijetlio. Tako su se spojile dvije svrhe i velika napetost izmedju dviju suprotstavljenih stvari inspirirala je novu generaciju radikala da izmisle enormno bogatu ljevicarsku aktivnost. "Navinki", novina iz Minska, jedinstveni je primjer istinski ljevicarskog izvanparlamentarnog politickog faktora na podrucju bivseg Sovjetskog saveza. S tirazom koja prelazi 10 000 primjeraka ta izrazito apsurdisticka-dadaisticka-nihilisticka-artisticka publikacija otudjuje citav svijet sluzbeno ustanovljenog poretka stvari, preokrece temeljne definicije tog polja, tjera ljude da se smiju na sve sto je prethodno bilo smatrano vaznim i korisnim. "Navinki" ne zauzima niciju stranu u sluzbenoj politickoj borbi i stoga izbjegava ulazak u bilo kakve kompromise; naprotiv, odbija obje strane kao medjusobno povezane i korumpirane. U Bjelorusiji, retorika koja se svrstala uz opoziciju izgleda cak puno strasnije od

uobicajenih, sluzbenih lazi vlade; u najmanju ruku, liberali ne igraju nikakvu ulogu. 1998., nakon histericne prosrpske kampanje koja je tvrdila da Srbi raspolazu nevidljivim sistemom protuzracne obrane, "Navinki" je objavio ekskluzivnu fotografiju oborenog, nevidljivog NATO-ovog "stealth" bombardera: prazni pravokutnik. Nakon sto je oktobra 2001., izbila panika zbog navodnih postanskih posiljki s virusom kuge iz Sibira, objavili su materijal o pismu poslanom njihovu uredu koje je sadrzavalo virus "novosibirskog proljeva".

***

Generacija kojoj pripadam odrastala je u ekstremno politiziranim vremenima: bila je 1991. u Rusiji kada sam imao sesnaet godina, odnosno 1993., kada sam postao osamnaestogodisnjak. To je razlog zbog kojeg moramo biti politicki angazirani. Stvar je u tome da su nase politicke iluzije i optimizam bile unistene dogadjajima koji dosli nakon 1993., kada smo vec vidjeli pocetak njihova ostvarenja. Posudjujuci neke dobre stare istine Sigmunda Freuda, mogu reci da smo zadobili jednu adolescentsku psiholosku traumu. Nijedna generacija medjutim ne moze izbjeci takve traume, stvar je samo u tome, kako ce s njima izici na kraj. Nas je cilj sada da svladamo tu traumu tako sto cemo staviti u pogon stare iluzije i optimizam i ponovo ih dovesti do stvarnosti. U stanovitom smislu to znaci da zelimo na jedan poboljsani nacin rekonstruirati nasu povijest.